

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

УДК 37.015.3:37.012.8

DIAGNOZA PEDAGOGICZNA W KONTEKŚCIE METOD PSYCHOLOGICZNYCH

Wojciech Gulin

***Анотація.** Загальний шлях розвитку науки будується поза видовою специфікою окремих її галузей. У XXI столітті дозріла нагальна потреба у міждисциплінарному вивченні наукових проблем. Створені нові можливості не лише для таких досліджень, Але й для їхнього практичного впровадження на конкурентній основі. Стаття піднімає питання про створення спільної царини дослідження двох суміжних дисциплін – педагогіки та психології – в контексті методів діагностики. Акцентована важливість оволодіння методами психологічного дослідження для освітньої роботи.*

***Ключові слова:** психолого-педагогічні методи, спостереження, експеримент.*

***Аннотация.** Общий путь развития науки строится вне видовой специфики отдельных ее отраслей. В XXI веке дозрела неотложная потребность в междисциплинарном изучении научных проблем. Созданы новые возможности не только для таких исследований, но и для их практического внедрения на конкурентной основе. Статья затрагивает вопрос о создании общей области исследования двух смежных дисциплин - педагогике и психологии - в контексте методов диагностики. Акцентирована важность овладения методами психологического исследования для образовательной работы.*

***Ключевые слова:** психолого-педагогические методы, наблюдения*

***Summary.** The formula has run out of operation of individual branches of science, its shrinking into traditionally regarded framework. In the twenty-first century there was a need interdisciplinary accounting issues. Therefore created new opportunities not only research but also the practical use of the competition. The article raised the question of a common area of investigations of two disciplines: psychology and pedagogy in the context of research methods. Especially will highlight the importance of knowledge of research methods in psychology for educational work.*

***Key words:** psychology and pedagogy methods, supervisions.*

Wprowadzenie. Stosowanie metod badawczych z jednej dziedziny nauki przez przedstawicieli innej budzi mniej lub bardziej zawansowane dyskusje, których tematem są uprawnienia do korzystania z nich. Jednym z takich zagadnień jest stosowanie metod psychologicznych przez pedagogów. Wywołuje więc wśród psychologów wiele dyskusji i kontrowersji. Ich przyczyną jest zapewne nieporozumienie wywodzące się ze specyfiki stosowania testów psychologicznych przez przedstawicieli innych niż psychologia dziedzin. Panuje bowiem wśród psychologów przekonanie, iż podobne podejście powinno się pojawić w odniesieniu do pozostałych metod badawczych, stosowanych w psychologii. W niniejszym opracowaniu chcielibyśmy poprzez ustosunkowanie się do przedstawionego wyżej podejścia wykazać brak zasadności jego istnienia. Naszym bowiem zdaniem pedagog powinien korzystać z tych wszystkich metod, które poprawią efektywność jego pracy zawodowej czy badawczej, przyczyniając się do sporządzenia precyzyjnej diagnozy to zaś w efekcie powinno zaprocentować skutecznym oddziaływaniem pedagogicznym. W omawianej sytuacji bowiem liczy się efekt końcowy.

Metody badawcze w psychologii i pedagogice

Przyjrzyjmy się więc sposobom definiowania metody naukowej. Dodajmy, że definicja ta jest wspólna dla wszystkich dziedzin. Rauthaus² określa ją następująco „metoda naukowa to ogólny zbiór procedur służących do zbierania i interpretowania materiału dowodowego w taki sposób, by ograniczyć źródła błędów i wyciągnąć wnioski, na których można by polegać”. T.Kotarbiński „przez metodę najogólniej rozumie się sposób, nieco wężziej- sposób systematycznie stosowany”³. Z ukazanych sposobów definiowania wynika, iż

©Wojciech Gulin

² S.A.Rauthaus, Psychologia współczesna, GWP, Gdańsk2004, s.44

³ T.Kotarbiński, Dzieła wszystkie, Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1990. s.263.

metoda nie jest celem lecz zawiera sposoby postępowania, których efektem staje się osiągnięcie celu. Dodajmy, iż określenie wyżej przedstawionej metody naukowej odnosząc się do wszystkich dziedzin nauki dotyczy również psychologii i pedagogiki. Przechodząc jednak do praktycznego wymiaru stosowania pojęcia „metoda” można stwierdzić, iż jest to uporządkowany sposób zbierania informacji przez badacza. Niezależnie od tego jaką metodą się posłuży- efektem finalnym będzie zwiększenie zasobu wiedzy na jakiś temat.

W mniejszym opracowaniu podejmiemy próbę ukazania znaczenia w posługiwaniu się metodami psychologicznymi przez pedagoga w wykonywaniu pracy. Dlatego też po ukazaniu podobieństwa między metodami badawczymi psychologii i pedagogiki zaprezentujemy na przykładzie faktycznego zdarzenia praktyczny wymiar w stosowaniu metod w procesie poznawania klasy szkolnej przez nauczyciela.

Przyjrzyjmy się zatem metodom psychologicznym by uzyskać podstawę do porównania ich z metodami stosowanymi w pedagogice.

Metody psychologiczne ujęte są w dwie grupy. Jedną tworzą metody specyficzne- przypisane wyłącznie danej dziedzinie. Na drugą natomiast składają się metody niespecyficzne- właściwe nie tylko dla danej dziedziny ale również dla innych¹. W przypadku psychologii metodą specyficzną są zapewne testy psychologiczne, których stosowanie związane jest z uzyskaniem kwalifikacji i umiejętności poprzedzonych studiami psychologicznymi. W tym miejscu chcielibyśmy jednak odnieść się do znaczenia wiedzy pedagoga na temat testów psychologicznych stosowanymi w badaniu ucznia skierowanego do np. poradni psychologiczno- pedagogicznej. Częstym nieporozumieniem jest brak wyników testów ucznia w opinii, wydanej przez poradnię. Pedagog oraz rodzice muszą znać te wyniki, gdyż dotyczą one konkretnego dziecka, pedagog natomiast powinien opanować umiejętność wyciągania wniosków na podstawie wyników badania psychologicznego. Takim przykładem może być wyliczanie wieku inteligencji z podanego liczbowo ilorazu inteligencji, zgłasza, że wiek życia dziecka w momencie badań jest znany (przykładem może być skala Termana- Merrill). Innym przykładem mogą być szczegółowe wyniki skali Wechslera (skala słowna, czy niewerbalna). W odniesieniu więc do zagadnienia wiedzy odnoszącej się do testów psychologicznych fatyczne ich wykonanie oraz interpretacja są objęte zakresem uprawnień i wiedzy psychologicznej. Ich znajomość jednak nie jest zawężona wyłącznie dla psychologów, pedagogzy zatem w ramach wykonywania własnego zawodu również mają prawo (bardziej zaś) obowiązek znania uwarunkowań stosowania testów psychologicznych, co powinno pozytywnie wpłynąć na zwiększenie stopnia profesjonalizmu w wykonywaniu własnego zawodu.

Przejdźmy jednak do drugiej grupy metod, są nimi metody niespecyficzne. Przypomnijmy, że są to metody, którymi posługują się również przedstawiciele innych dziedzin nauki, w tym również pedagogzy. W zestawieniu tabelarycznym przedstawimy podstawowy podział metod psychologicznych i pedagogicznych, gdzie metody psychologiczne ukażemy za M.Przetacznik- Gierowską i G.Makiełło- Jarzą², pedagogiczne natomiast za M. Łobockim³

<i>Metody psychologiczne</i>	<i>Metody pedagogiczne</i>
Obserwacja psychologiczna	Obserwacja pedagogiczna
Eksperyment psychologiczny	Eksperyment pedagogiczny
Wywiad, ankieta, kwestionariusz	Metoda dialogowa
Testy	Testy osiągnięć szkolnych
Analiza działania i wytworów	Metoda biograficzna
Metody psychometryczne	Analiza dokumentów
Metoda socjometryczna (w psychologii społecznej) ⁴	Metoda socjometryczna
	Metoda szacowania
	Metoda sondażu

Tabela nr 1. Tabelaryczne zestawienie metod psychologicznych i pedagogicznych

Kolejność poszczególnych metod (psychologicznych i pedagogicznych) dobraliśmy pod kątem ich podobieństwa.

Jak widać w zaprezentowanej tabeli sposób wyróżniania metod wśród psychologów i pedagogów jest zbliżony. Dodać jednak należy, iż są również zwolennicy odmiennego określania i wyróżniania metod

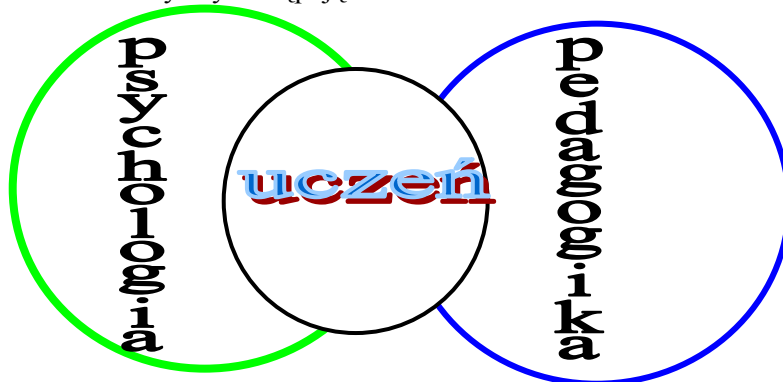
¹ M.Przetacznik- Gierowska, G.Makiełło- Jarza, Podstawy psychologii ogólnej, WSiP, Warszawa 1989.

² M.Przetacznik- Gierowska, G.Makiełło- Jarza, Podstawy psychologii ogólnej, WSiP, Warszawa 1989.

³ M.Łobocki, Metody badań pedagogicznych, Kraków 2005.

⁴ S. Mika, Psychologia społeczna, Warszawa

badawczych w obu dziedzinach. Postęp cywilizacyjny wymusza jednak unifikację pomiędzy poszczególnymi dziedzinami, nie tylko wzmacniając je lecz równocześnie tworząc nowe obszary badań, w których nie będzie miało większego znaczenia czy dana metoda jest z zakresu pedagogiki czy też psychologii, czego przykład ujęty został zobrazowany zestawieniem zaprezentowanym w tabeli nr 1. Oczywiście należy również poczynić zastrzeżenie, iż będą istniały takie metody, których stosowanie będzie poprzedzone uzyskaniem wiedzy specjalistycznej, nie będą one jednak stanowiły większości wśród metod. Powyższe stwierdzenie chcielibyśmy następująco zobrazować.

Schemat nr 1. Zależność między pedagogiką a psychologią w ujmowaniu zagadnienia poznawania funkcjonowania ucznia.

Obecnie w psychologii zauważalne jest stopniowe odejście od dotychczas obowiązującego podejścia na rzecz bardziej ogólnego określania metod badawczych w psychologii.

Kendrick, Nauberg i Cialdini¹ proponują zatem nieco odmienne ujęcie metod psychologicznych, łączą je w dwie główne grupy. Pierwszą tworzą metody opisowe, druga to metody eksperymentalne. Metodami opisowymi są: obserwacja naturalna, studium przypadku, badania archiwalne, testy i sondaże. Główną metodą eksperymentalną natomiast jest eksperyment.

Przez zastosowanie metod opisowych staramy się opisać zachowanie człowieka, przez poznanie uwarunkowań i czynników na nie wpływających, podejmujemy również działania zmierzające do zmierzenia zachowania. Na podstawie metod tej grupy staramy się określić sferę poznawczą, emocjonalną i uczuciową obserwowanej osoby.

Poprzez zastosowanie eksperymentu, wprowadzając zmienne manipulujemy procesami, efektem końcowym jest poznanie czynników wpływających na reakcje badanej osoby.

Perspektywa zastosowania metod badawczych psychologicznych i pedagogicznych w sytuacji zdarzenia szkolnego

Każda z prezentowanych metod jest ważna, jednak dla potrzeb niniejszego opracowania szczególne znaczenie będą miały: obserwacja, metoda socjometryczna i eksperyment. W przypadku obserwacji jest ona w pedagogice przez jednych zaliczana do metod przez innych natomiast do technik badawczych. Ważnym aspektem jest jednak ukazanie praktycznego wymiaru stosowania poszczególnych metod. W dalszej części opracowania chcielibyśmy więc skoncentrować się metodach psychologicznych i pedagogicznych w kontekście wykonywania pracy pedagoga. Skoncentrujemy się głównie na wymienionych wyżej trzech metodach badań psychologiczno- pedagogicznych. Są z sobą integralnie związane. O ile można stosować obserwację bez eksperymentu to zależność przeciwna nie jest możliwa. Nie da się zrealizować eksperymentu bez równoczesnego stosowania obserwacji. Metoda socjometryczna zaś ujmuje zagadnienie funkcjonowania grupy społecznej w jej nieformalnym wymiarze. Działanie pedagoga realizowane jest zawsze w jakiejś społeczności, może nią być rodzina, klasa szkolna czy też grupa rówieśników. Dobór więc metody socjometrycznej w niniejszym opracowaniu jest w pełni uzasadniony.

Zależność metod psychologicznych i pedagogicznych chcemy ukazać na przykładzie, będącym wycinkiem rzeczywistości. Chcielibyśmy bowiem przytoczyć sytuację, która zdarzyła się w szkole średniej w jednym z miast Polski. W telewizji zaprezentowano sytuację, w której uczniowie okazywali swoje ustosunkowanie do nauczyciela. Ukazano więc pedagoga z założonym na głowę koszem na śmieci. Uczniowie wprost znęcali się nad nauczycielem. Zachowywali się agresywnie, nie tylko werbalnie lecz również poprzez czyny. Mężczyźni i kobiety- uczniowie klasy, traktowali sytuację jak świetną zabawę. Nie działały żadne hamulce. Jeden z uczniów nagrał sytuację, uważając, iż jest to zabawny element sytuacji. Co

¹ D.T.Kendrick, S.L.Nauberg, R.B.Cialdini. Psychologia społeczna, GWP, Gdańsk 2002.

w dzisiejszej rzeczywistości jest niemal oczywiste- film został umieszczony w internecie. Od tego momentu poznała go cała Polska. W opinii społecznej zapanowało powszechne oburzenie. Niewątpliwie mamy do czynienia z sytuacją społecznie patologiczną. Przyjrzyjmy się jednak zdarzeniu od strony pedagogicznej i psychologicznej. Konieczność dokonania całościowej diagnozy zjawiska wymaga równoczesnego zastosowania wiedzy z zakresu pedagogiki i psychologii. Spróbujmy zatem oznaczyć obszary sytuacji:

Sytuacja miała miejsce w szkole w trakcie lekcji- jest to zatem wymiar pedagogiczny,

W klasie istniała relacja „nauczyciel- uczniowie”, a więc występuje aspekt psychologiczny,

Konieczność analizy postępowania nauczyciela, jego kwalifikacji, dyspozycji osobowościowych- pojawiają się aspekty: psychologiczny i pedagogiczny,

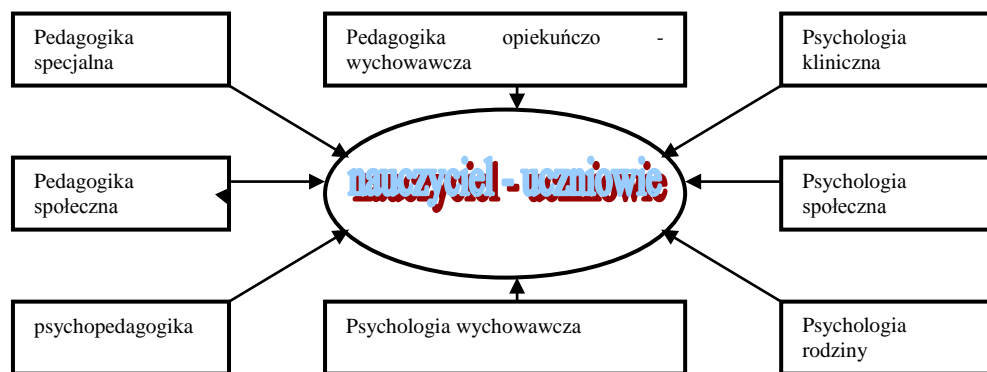
Uwarunkowania zachowania uczniów- zagadnienie z zakresu głównie psychologii,

Reakcja innych nauczycieli- aspekty: psychologiczny i pedagogiczny,

Konieczność dokładnego poznania rodzin uczniów: umiejętności z zakresu obu wymienianych dziedzin

Poprzestańmy więc na wymienionych aspektach (mamy świadomość, iż można ich wyróżnić znacznie więcej).

Chcielibyśmy powyższy fragment zobrazować schematem, w którym zamieścimy szczegółowe zagadnienia z zakresu specjalności pedagogicznych i psychologicznych. W prezentacji kilku podejść pedagogiczno- psychologicznych staraliśmy się zestawzić niejako podobne specjalności z zakresu pedagogiki i psychologii. Dlatego też pedagogice specjalnej odpowiada psychologia kliniczna, pedagogice opiekuńczo- wychowawczej- psychologia wychowawcza itd. Jest to w pewnym sensie propozycja spojrzenia na zaprezentowaną sytuację z perspektywy wybranych aspektów pedagogiki i psychologii.

Schemat nr 2. Blokowe zestawienie specjalności pedagogicznych i psychologicznych w odniesieniu do zagadnienia poznania ucznia oraz relacji „nauczyciel- uczeń”.

Przyjrzyjmy się powyższemu przykładowi wraz z podjęciem próby przeanalizowania go od strony nauczyciela, którego przygotowanie, umiejętności i kwalifikacje nie doprowadzą do zdarzenia opisanego wyżej. Przyjęliśmy dosyć kategoryczne stwierdzenie typu „nie doprowadzą” gdyż naszym zdaniem opisaną sytuację można było uniknąć. W oparciu o zestawienie metod psychologicznych i pedagogicznych z tabeli nr 1 zastosujemy zatem trzy z metod: obserwację, metodę socjometryczną i eksperyment. Spójrzmy więc jakie korzyści dla pracy nauczyciela wiążą się z wykorzystaniem każdej z nich¹. Pierwszą z proponowanych metod jest obserwacja.

Otóż zastosowanie obserwacji tak w wymiarze psychologicznym i pedagogicznym ukazałoby prawidłowości oraz nieprawidłowości zachowania uczniów klasy na przestrzeni dłuższego okresu np. jednego semestru. Nauczyciel posiadający umiejętność właściwego realizowania obserwacji dostrzegłby sygnały wskazujące na uczniów wykazujących zachowania społecznie nieakceptowane. Na podstawie wyników obserwacji powinien naszym zdaniem zastosować metodę socjometryczną. Jak wiadomo jest to metoda, której zastosowanie dostarcza informację o nieformalnych relacjach interpersonalnych panujących w grupie osób. Według M.Łobockiego jest przydatna w „organizowaniu procesu wychowania i nauczania”². Socjometria natomiast ma szerokie zastosowanie w między innymi psychologii społecznej. Jej wykorzystanie pozwala na poznawcze ujęcie struktury grupy, ukazuje relacje nieformalne, w tym lidera, grupę jego popierającą, lecz również przeciwników. Co szczególnie ważne pokazuje również osobę lub

¹ Dodać należy, iż w prezentowanej sytuacji można a nawet należy zastosować większy zestaw metod badawczych, dla potrzeb jednak niniejszego opracowania chcielibyśmy skupić się zaledwie na trzech.

² M.Łobocki, Metody i techniki badań pedagogicznych, Kraków 2005, s.173.

osoby odrzucone¹. Odnosząc powyższe refleksje do opisywanego zdarzenia poprzez zastosowanie metody socjometrycznej nauczyciel prowadzący zajęcia z klasą uczniów zyskałby informację dotyczącą określenia lidera nieformalnego oraz jego grupy „wsparcia”. Jakie efekty wyniknęłyby z analizy socjogramu: otóż poprzez obserwację zachowania uczniów na każdej z kolejnych swoich lekcji zauważyłby ewentualną eskalację agresji co stwarzałoby możliwość przeciwdziałania lub też poproszenia o pomoc specjalistów. Dodajmy, że agresja klasy nie powstała w jednej chwili, czyli nie można założyć, iż była to bardzo spokojna klasa i pewnego dnia stała się agresywna. Jak zatem widać zastosowanie metody socjometrycznej stało by się ważnym uzupełnieniem dokonanych wcześniej obserwacji. Pozostaje nam jeszcze do wykorzystania eksperyment.

Eksperyment pedagogiczny zdaniem T. Pilcha² będąc metodą bada zmiany wycinka rzeczywistości wychowawczej, dokonującej się pod wpływem nowych czynników. Propozycje psychologów odnosząca się do eksperymentu jest podobna, według bowiem R. Sternberga (1999, s. 21) „eksperyment jest kontrolowanym badaniem, w którym sprawdza się wpływ, jaki manipulowanie jedną zmienną (...) wywiera na inną zmienną (czy zmienne)”³. Spotkać jednak można również inne sposoby definiowania eksperymentu. Według M. Przetacznik- Gierowskiej i G. Makiello- Jarzy (1989, s.47) bowiem eksperyment jest jedną z podstawowych metod „specyficzne dla eksperymentu psychologicznego jest to, że za jego pomocą próbujemy określić zachowanie się człowieka”⁴. Oba podejścia jednak znajdują swoje zastosowanie w odniesieniu do zaprezentowanego zdarzenia. Przechodząc więc do omawianej sytuacji, zastosowanie wyżej wymienionych metod dostarczyłoby nauczycielowi informacji z dokonania obserwacji oraz przeprowadzenia badania socjometrycznego. Nauczyciel powinien zyskać informację na temat struktury społecznej klasy, jednocześnie obserwując zachowania wskazujące na ewentualne występowanie znamion patologicznych. Poprzez zastosowanie eksperymentu uzyska potwierdzenie lub zanegowanie poczynionych założeń. W eksperymencie jak wyżej przedstawiono w propozycji zdefiniowania manipuluje się jednymi zmiennymi aby uzyskać wiedzę na temat innych zmiennych, czyli na temat zachowania konkretnych uczniów w konkretnej sytuacji. Każdy nauczyciel dysponuje szeroką gamą możliwości zaplanowania i przeprowadzenia eksperymentów. W prezentowanej sytuacji korzystne byłoby dokonanie eksperymentu uwzględniającego aspekt społeczny. Możliwe byłoby więc podzielenie klasy na kilka zespołów roboczych, w których przywódcami byłyby gwiazdy socjometryczne, przydzielone zadania wymagałoby zorganizowane pracy przez liderów grup, jak również nadzorowanie wykonywania zadania przez grupę. Informacją zyskaną z przeprowadzonego przez nauczyciela eksperymentu byłaby wiadomość, na którą złożyłaby się wiedza o stylu kierowania przez lidera grupą nieformalną (autokratyczny, liberalny czy też demokratyczny), sposób motywowania grupy do efektywnej pracy przez np. groźby oraz sposoby podporządkowania grupy swojemu przywódcy. Nauczyciel wyposażony w taką wiedzę, pochodzącą z zastosowania trzech wymienionych metod powinien zapanować nad zdarzeniem. Oczywiście do wymienionych metod można jeszcze zastosować rozmowę z rodzicami czy wywiad środowiskowy. W końcu nauczyciel dysponował jeszcze jednym sposobem reagowania, dosyć radykalnym w swojej formie a mianowicie rezygnacją z zawodu.

Wnioski. Przyjrzyjmy się wymienionym wyżej metodom w ujmowaniu przytoczonego zdarzenia od strony praktyki. Czym zatem od strony praktycznej jest obserwacja? W trakcie zajęć akademickich i spotkań z nauczycielami na pytanie: czy potrafią obserwować? Pojawia się często reakcja oburzenia. Zbyt często jednak potoczne rozumienie obserwacji jest mylone z metodą obserwacji. Otóż obserwacja jest metodą, której trzeba się nauczyć, by dobrze ją stosować. Każda metoda powinna być stosowana w warunkach obiektywnych, dotyczy to również obserwacji. Jednak jak podkreśla K. Stefanowicz- Zawiszewska⁵ cechą obciążającą wynik obserwacji jest subiektywność człowieka, wpływająca nie tylko na selektywność faktów, dokonywaną przez obserwatora lecz również na umiejętność wyciągania wniosków z obserwacji. Wyżej przywołana autorka wylicza cechy obserwacji. Przyprzypomnijmy więc za nią- poprawna obserwacja powinna być: „obiektywna, wierna, wyczerpująca, wnikliwa, planowana, selektywna, wymagająca aktywnej postawy umysłu, systematyczna i rzetelna”⁶.

Z własnych refleksji dotyczących stosowania metody obserwacji przez osoby zauważyliśmy, że zbyt

¹ S.Mika, Psychologia społeczna, Warszawa 1984.

² T.Pilch. „Zasady badań pedagogicznych”, Warszawa 1995.

³ R.J. Sternberg, Wprowadzenie do psychologii, WSiP, Warszawa 1999. s.21.

⁴ M.Przetacznik- Gierowska, G.Makiello- Jarza, Podstawy psychologii ogólnej, WSiP, Warszawa 1989. s.47.

⁵ K. Stefanowicz- Zawiszewska, Obserwacja- cechy subiektywne i obiektywne [red.] F. Szlosek, Badanie- dojrzwianie- rozwój, Warszawa- Radom 2008. s. 238- 244

⁶ Tamże, s. 240.

często występującym błędem jest mylenie przez obserwatora rejestracji faktycznego zachowania obiektu obserwowanego z jego interpretacją. Obserwator bardziej koncentruje się na poszukiwaniu uzasadnienia zachowania niż na notowaniu tego co faktycznie obserwuje. Stwierdzenie, że obiekt obserwowany jest zadowolony lub smutny jest interpretacją, w której każdy z nas mógłby wymienić różniące się sposoby reakcji osoby obserwowanej.

Psycholog i pedagog w swojej pracy nie dysponują bogatym instrumentarium jak inne zawody np. informatycy, zatem pojawia się konieczność korzystania z szerokiej oferty metod badawczych, których zastosowanie zwiększy efektywność pracy z młodym człowiekiem.

W niniejszym opracowaniu podjęliśmy się zadania ukazania znaczenia stosowania metod nie wnikając w szczegóły ich stosowania. Skoncentrowaliśmy się bowiem na wymiarze praktycznym korzystania z nich. Chcieliśmy jednocześnie zasygnalizować, iż trwanie przez przedstawicieli poszczególnych dziedzin nauki w sztywnych granicach własnego zawodu nie sprzyja rozwojowi, ograniczając własną skuteczność profesjonalną. Przytoczony przykład miał na celu zobrazowanie zaprezentowanych refleksji. Dobrym przykładem puentującym wyżej przedstawione rozważania są badania K.Stefanowicz-Zawiszewskiej i K.Żuchelkowskiej¹, w których wykorzystana została psychologiczna metoda testu rysunku, bazująca na projekcyjnym ujmowaniu przez dzieci reklamy telewizyjnej. Tak więc celem niniejszego opracowania jest zachęcenie psychologów i pedagogów do ścisłej współpracy. Gdyż w ten sposób możliwe jest osiągnięcie coraz lepszych wyników w pracy z uczniem.

Bibliografia

1. Łobocki M., Metody i techniki badań pedagogicznych, Kraków 2005, s.173.
2. Kendrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B., Psychologia społeczna, GWP, Gdańsk 2002.
3. Kotarbiński T., Dzieła wszystkie, Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk, Ossolineum, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1990.
4. Mika S., Psychologia społeczna, Warszawa 1984.
5. Pilch T., „Zasady badań pedagogicznych”, Warszawa 1995.
6. Przetacznik- Gierowska M., Makiello- Jarza G., Podstawy psychologii ogólnej, WSiP, Warszawa 1989.
7. Rauthaus S.A., Psychologia współczesna, GWP, Gdańsk 2004.
8. Stefanowicz- Zawiszewska K., Żuchelkowska K., Reklama telewizyjna w życiu uczniów kończących edukację wczesnoszkolną [w:] B.Siemeniecki (red.), Manipulacja media edukacja, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007. s.419-429.
9. Stefanowicz- Zawiszewska K., Obserwacja- cechy subiektywne i obiektywne [red.] F. Szlosek, Badanie- dojrzwianie- rozwój, Warszawa- Radom 2008. s.238- 244.
10. Sternberg R.J., Wprowadzenie do psychologii, WSiP, Warszawa 1999.